

Вол. Стадевъ, 3

19

115460

ПЪТУВАНИЕТО

на

НЕГОВО Ц. ВИСОЧЕСТВО

ФЕРДИНАНДЪ І

до

РИЛСКИЯ МЪНАСТИРЪ

и

по планините

РИЛА и РОДОПИТЕ.

София

БЪЛГАРСКА НАРОДНА ПЕЧАНИЦА

1889.

1889
0833

1889 | 15460

I.

Прѣди да се пристигне до раскошните Рилски землини, пътът за мънастирия прѣминува презъ една долина, която е почти рѣдкостъ по свое-то плодородие въ България. Прѣзъ тая долина текатъ рекитѣ: Струма и Рила, които тукъ се и съединяватъ. Турската граница минава по една близка рѣчница, която се вижда по своите бѣли постройки, които служатъ за постове на стражата. Селото Кочариново, което се намира на югосето за Македония е най-послѣдното, нему принадлежи най-голѣмата честъ отъ горѣномѣната раскошна долина. По своите здания и прости улици, това село прилича да е градъ, а не Дунавица. Тукъ военните български власти доложиха на Н. Ц. Височество, че офицеритѣ отъ турския гарнизонъ, искали дозволение да имъ се позволи да дойдатъ въ с. Кочариново и видятъ Господаря; но панически военни власти, като измали за това разрешение, отказали имъ.

Високите мѣста около Кочариновската долина сѫ покрити съ богати лозя и многобройни круши и сливи. Послѣ дохождатъ тютюновите плантации, като дрѣбна гора, а по срѣдъ чалтици за оризъ, каквито сѫ плодовитите и назарджийските. И прѣзъ тая богата почва не тече ленивата Марица, по рѣка Рила, която шу-

ми и се пъни. Единъ част по-горѣ сѫ вече други дѣвъ села: Рила и Пастра, за които на-противъ, природата е мащеха. Жителитѣ му сѫ неразвити физически, на десетъ души се вижда-тъ мѫже, жени и дѣца даже съ голѣми гуши, като торби.

Н. Ц. Височество, който е рѣшилъ да по-сѣти всичкитѣ високи върхове на своето оте-чество, отъ които би могла да се види Българ-ия въ по-голѣмъ размѣръ и които сѫ почти неизвестни биле до сега, не само на българ-ските господари, но и на обикновенитѣ учени и любители, съ исключение на нѣколко чуж-дестрани туристи, овчари и хайдути, се при-готви на 22 тога да излѣзе на най-високия върхъ отъ Рилската-Иланица, називаемъ „Еленинъ върхъ“. Рано заранѣта, часътъ въ 4, Господар-рътъ придруженъ отъ своята свита, потѣгли за Иланицата съ коне. Послѣ половинъ часъ из-туваніе обаче, стана явно, че е невъзможно да се продължава съ коне. Нѣколко души падна-ха вече, заедно съ конетѣ, опасността бѣше явна. Н. Ц. В. заповѣда да се оставятъ коне-тѣ и продължи пътуваніето си по крака. Врѣ-мето бѣше ясно, тихо и горѣще, до половина-та имаше гѣста роса, като че бѣше валяло дъждъ, по по-къмъ върховете тая роса бѣше слана, като по Димитровъ-денъ. Здравецътъ, който цѣти по Май, тукъ сега едвамъ бѣше развитъ.

Най-долинитѣ и пластове на Иланицата захва-щатъ съ дѣбови дървета, постъ букови, а цай-ностъ високи еджи. Подиръ прѣстава вече вѣска

растителность, почвата е покрита само съ кама-наци и съ дрѣбна трѣва. Въ тие върхове е исклучителното жилище на дивитѣ кози; но Го-сподарътъ нѣма честъта да убие отъ тѣхъ, за-щото пѫтуваха много хора и не се пазеше ти-шина, а чувствителнитѣ тие животни подушива-ха отъ единъ километръ място и хвърчаха като стрѣли прѣзъ зѣбеститѣ скали. Качванието трая цѣли 6 часа, на шестъ потѣгли отъ ма-настирия Господарътъ, а на 12 се качи на „Еле-нинъ-върхъ“. Близо до тоя върхъ се испрѣчи една дебѣла прѣсна спѣгъ, отъ нѣколко мет-ра, съ лѣдове по крайцата, прѣзъ която може да се слѣзе лазникомъ.

Когато се надвисахме вече на самия върхъ, благородене на яспото врѣме, отъ четиритѣ страни на около ни се откри една такава кар-тина, която не може да се види ни отъ една друга точка на всичкитѣ планини въ България. Н. Ц. Височество и свитата му така бѣха оча-ровани и обаяни отъ прѣлѣститѣ, щото всички отъ единъ пътъ говорѣха и исказваха своитѣ впечатления, всички се чувствуваха за равни на тая чудна, и божественна точка. Господарътъ говореше, че той е обиколилъ цѣла Европа и други части отъ свѣта, билъ е на Алпите, въ Бразилия и Азия, но до сега не е виждалъ подобна картина, такава природа. Какво се не-вижда отъ „Еленинъ върхъ“, гдѣ не се умо-рява окото, на кѫдѣто се обирне? На Сѣве-ро-Западъ се синей Петроѣанъ, вижда се Со-фийско поле, по-надолу Витоша, но така скром-на, плоска и незабѣлѣжителна, щото който не

я е виждалъ отъ София, ще си състави понятие, че тя е единъ видъ могила. Стара-Иланица отъ Петроханъ до Шипка стърчи съ всичкото си величие, първо място надъ която държи „Мара-Гидикъ“, която бъше прѣпасана по срѣдъ съ единъ поясъ мжгла. Вижда се цѣлата Срѣдна-Гора, коритото на Искръ и Самоковъ, заедно съ всичките си села. На Истокъ стърчатъ много върхове отъ Родопите, между които е пай-лично челото на „Мусалла“, гдѣто е источникъ на Марица. По-нататъкъ е „Димиръ-Калия“, заблѣгителна ако не толкова по височина, то по своята форма, остра и дълга като пирамида. Но всички горбомънати планински царйове, тъмвѣтъ приѣдъ друга една тѣхни сестра и съсѣдка. Думата ни е за Пиринъ-Иланица, на юго-источна страна отъ Рила, въ Македония, по-близо до Рила отъ колкото е Витоша и Стара-Иланица, до 30. кол. въздушно пространство. Нейната грандиозност е поразителна. Върховетъ ѝ, които можеха да се виждатъ отъ Рила и се распознаватъ, сѫ отъ голи камани и отъ сиѣгъ, а растителностъ никаква. Задъ нея се синѣятъ други по-малки планини чакъ до Содупъ, вижда се и Олимпъ, защото, както спомѣнахме по-горѣ, врѣмето благоприятствуване на това.

Но най-раскошна е картината на езерата, които съставляватъ источниците на Черни и Лѣви Искръ. Тѣ се намиратъ почки въ една долина, токо-подъ подножието му, на 200—300 метра отдолу. Растоянието между върха и езерата е стръмни и непроходими скали, така над-

вѣсени, щото съ камакъ да се хвърли ще да достигни до тѣхъ. Тия езера сѫ на брой десетина, пай-голѣмитъ отъ около 600—700 метра. Горната имъ частъ, която се допира до планината, е покрита съ дебѣли прѣсни сиѣгъ, почти смѣсени съ водата. Отъ туй само обстоятелство, всѣки може да си обясни, до колко тѣхната вода е студена. Има нѣкои отъ тѣхъ по три на една линия, отъ които водата се втича отъ едно въ друго. Отъ тие езера има нѣкои дълбоки повече отъ 50 метра. Тѣхната повърхностъ и колоръ сѫ така бистри и сини, като зюмрють, щото камаци, които лѣжатъ подъ водата на 3—4 метра, можтъ да се видятъ отъ далечъ. Тие сѫ тихи, като вода въ котель, но устието, изъ което истичатъ, отведиажъ става бѣзо и стрѣмително, водата се прѣобрѣща на бѣла изѣна и отива на надолу да образува течението на Черни Искръ. Никаква растителностъ отъ дървета нѣма около езерата, съ камаци и съ сиѣгъ сѫ заобиколени. Тая околностъ отъ бѣль сиѣгъ и отъ бѣли камаци се отражава отъ четири страни въсинитъ и бистритъ езера.

Подиръ единъ два часа разглѣждане и любование на толкова разнообразни планини и мястости, находящи се въ три държави, които г. директоръ Николовъ опрѣдѣляше и наименуваше по-хартитъ съ пай-голѣма точность. Н. Ц. Височество заповѣда да се тури софра на самия върхъ, гдѣто Господаръ да пладнува заедно съ своята свита. По измание на дърва, ястетата и чаи се приготвиха на спиръ. Така сѫщо

тукъ липсуване и вода, по ближните си згове удовлетвориха тая потребност. Дълги си бежни пътешествия, като човешки растър се донесоха на мястото, които не се тосяха, при всичко, че стъницето се показваше да пече. Тукъ пръдът на Н. Събрание, наши поздравица за Н. Ц. Височество, като Му пожела, щото той да царува и владее на всичките тие мястости, които се виждат от „Еленинъ-върхъ“. Тая поздравица се поздрави съ търмение на пушки, отъ страна на 20—30 души, куршумите на които падаха доду въ силното езеро. Виковетъ и гърмежитъ подпалиха много орли, които исхвъркаха отъ близките скали и полетяха по разни направления.

Н. Ц. Височество се спираше при всеко растение, което пръдъляше съ първо виждане и изявление, гдѣ се то намира по другите части на света. Особенъ човѣкъ вървеше съ свитата, съ колиница въ ръка, който пръбираше по-важните растения. Също и мястните птици, които само по върховетъ на Рила обитаватъ, Господаръ ги познаваше, убиваше ония отъ тѣхъ, които сѫ рѣдкостъ. Дърветата, като елхата, тернелниката, ясенътъ и други, Господаръ квалифицираше по родъ и по версия.

Еленинъ-върхъ е високъ 2,730 метра надъ морето, 360 повече отъ Юмрукъ-Чалъ надъ Калоферъ, 450 повече отъ Витоша, а 200 повече и нещъ отъ Мусалата, въ Родопите, най-високия върхъ отъ Българските планини, гдѣто истича р. Марица. Колкото за Иринъ-Илинъ-планина, тая планина, която е толкова

въспъна въ пашите пародии иъсии, като се вземи прѣдъ видъ, тоя фактъ, че по нея отсъствува всякаква растителност, при всичко, че е много по-на югъ, отколкото другите планини, може да се прѣположи, че тя е по-висока отъ Рила иай-малко 600—800 метра.

Слизанието на Н. Ц. Височество отъ Еленинъ-върхъ до мънастиря, се свърши за $3\frac{1}{2}$ часа по крака. Пътъ несѫществува никакъвъ, а падане и ставане по гладката тръба, на съка минута. Дохождаха такива мястности, гдѣто се спущахме по гърбъ на нѣколко крачки. Като че можеше да се върви и нито съ царуви, отдолу съ котки, нито съ чизми, мнозина сѫ бѣха събули по чорапи.

II.

Когато Господаръ се завърна отъ Еленинъ-върхъ, прѣдъ мънастирските порти бѣха излѣзли повечето отъ братията да го посрѣднатъ и му кажатъ добръ дошълъ. Това тѣ правяха едно отъ уважение къмъ неговата особа, а второ и за туй обстоятелство, че се връща отъ Еленинъ-върхъ. Мънастиръ е иай-близо до посълѣдната мястностъ, по има старци, които сѫ живѣли по 40 години и никъ не сѫ се качили. Ето защо, всѣки, а особено Българский Държавенъ Глава, който слизаше благонедучно въ мънастирия, заслужаваше тая честь, да биде посрѣднатъ.

На другия денъ, 23 Юлий, Негово Царско Височество благоволи да излѣзе по така нарѣчената долина *Илина рѣка*, която се втича

въ рѣката Рила и се намира между мънстири и селото Рила, отъ къмъ юго-источната страна. До вливанието на помънатата рѣка изтупанието стана съ кола, а на горѣ по течението — съ коне. Рѣката Илиана, както всички туканни рѣки, цѣла-цѣлничка прилича на водопадъ. Когато се върви по край иея, на 50 крачки да се грѣмпе пушка, нѣма да бѫде чута. Нейната иеравна повърхност има слѣдующитѣ три цвѣта: гдѣто е плитка, водата е бѣла; гдѣто дѣлбочината ѝ надминава до колѣни — тъмино-зелена, а гдѣто е бѣзей, които се срѣщатъ на десетина крачки — тамъ е вече иѣна, бѣла като млѣко. По тие бѣзей, хубавата нестърва се качва като стрѣла. А надъ рѣката отгорѣ сж силѣти клоницата на иѣколко вида дървета, които висятъ на степени едно на друго и по той начинъ образуваатъ на вилонъ. Нѣма съмѣни, че на пай-горнитѣ иластове царува бѣлата елха. Тя е тукъ господарь на всичкото растително царство, тя почиства всичкитѣ останали робове, когато се случи да падне. Подиръ иея иде червената елха, която заема второстепенно място; постѣ трепетниката, а пай-отдолу единъ видъ букъ, когато на който е букава, а листето — брѣсто-ви. Подобенъ букъ на друго място се не срѣща. По той начинъ, тази рѣка на рѣдко вижда съличевитѣ зари. И двата ѝ брѣга сж по-слани съ такъвъ зеленъ и веселъ здравецъ, надъ който като че депоюцио е прѣнадала грижлива рѣка. Тукъ до толкова се той чувствува на своето огнище, чото като иива вирѣ-

и върху сухитѣ камаци. Много мънстирски слуги, или по-добре робове, защото безплатно слугуватъ, само за здравнегто си, както се сами изражаватъ, съ сермета и вѣдици даватъ риба на Илиана рѣка. Когато прѣминуваше Нетово Царско Височество по рѣката, тѣ тичаха и поднасяха живи нестърви на хората отъ свитата, срѣщо 10—20 стотинки едината. Тая ловидба на риби е една отъ най-мажнитѣ.

Илиана рѣка се отличава съ туй, че по нейното корито се памиратъ пай-високитѣ и буйни бѣли ели, каквито, спорѣдъ думитѣ на Нетово Царско Височество, рѣдко имало по Европа. То не сж дървета отъ природата, но съкашъ, че сж мраморни стълбове. Високи и прави като свѣнци, безъ всѣкакви клоници, само на върховете съ имать по една китка. Но-надолу, ако и да имать по иѣколко малки клончета, по тие приличатъ, като да сж забити отъ послѣ клѣтки, скоро изскъхватъ и падатъ само по себе си. Но тая гордостъ на природата се продава на твърдѣ и ниска иѣна, 4 гроша единото дърво, които зема правителството, защото мястностъта не му принадлежи. Съкѣтъ ги македонци ципци, които правятъ отъ тѣхъ джаги за разии бѣчви. Тие послѣднитѣ имать и колиби на иѣколко мяста по долината, заедно съ своите си коне. Тѣхнитѣ бѣли долами и кирливи фесове правятъ твърдѣ неприятно впечатление, като сномни човѣкъ, че тукъ е царството на хараминтѣ, тукъ не далечъ се хваща Каракояновъ, тукъ е близо границата, на иѣколко километра. Отъ тѣхното приежстви-

може да се изхранятъ цѣлъ баталйонъ хар-
мии прѣзъ цѣлото лѣто.

Заговориха нѣкои отъ свитата на Господаря
съ тѣхъ. Трѣбаше да имъ се повтаря иѣколько
пъти едно и също на четири язика: Бѣл-
гарски, Турски, Гръцки и Влашки, на тогава
да си кажатъ отъ каждъ сѫ и отъ каква сѫ
народностъ. Едни казаха, че сѫ отъ Дунница,
втори — отъ Кюстендилъ; трети — отъ Кня-
жеството и пай-послѣ отговаряха, че сѫ отъ
Драмско. На въпросъ: отъ каква сѫ народ-
ностъ, пай-пайрѣдъ идеше християни, бугари,
македонци, на тогава вече власи.

На другия денъ Господарътъ тръгна за *Rибната Езера*, началото на рѣката Рила, на къ-
на коне; но бѣ принуденъ да се върне, защо-
то наближи да се мръква, връщанието бѣ по-
ложително невъзможно по причина на стрѣм-
ната ихтека, а за същие на планината ибма-
ние дрѣхи.

Излязътъ на Господаря да се покачи на пай-
високия върхъ отъ Родопите, пай-ченъ *Мусалла*, бѣше да тръгне отъ мънастиря на цра-
во къмъ истокъ по р. Рила, да види источни-
ците на Бѣлия Искръ. Но въ мънастиря не
се памѣриха не само водачи, но и такива хо-
ра, които да знаятъ има ли какъвъ годѣ ихъ
за тая мѣстностъ и възможно ли е качването
на Мусалла отъ къмъ западната ѝ страна. Ед-
ни казаха, че трѣба да се забоболи много;
втори говориха, че ще трѣба да се спи на
Демиръ-Капия и пр., така щото Негово Цар-
ско Височество рѣши да слѣзе на Сърбско се-

ло отъ съверна страна на Рила къмъ Само-
ковъ и отъ тамъ да хвапе по течението на Бѣ-
лия Искръ. Отъ по-точни свѣдѣния обаче, из-
лѣзи, че и отъ Сърбско село е неудобно. То-
гава се рѣши да се отиде въ Самоковъ и отъ
тамъ на коне да се потегли за Мусалла или
прѣзъ Чамъ-кория, или по течението на рѣка
Бистрица, прѣльстнитъ извори на която се па-
миратъ въ ребрата на помѣннатия върхъ.

На 25-и того, частътъ по S за ранита, слѣдъ
като се отслужи въ черква молебенъ отъ мъна-
стирските братии за здравието на Господаря,
Негово Царско Височество потѣгли за Самоковъ
съ коне при удричието на камбаните. Секре-
тарътъ на Негово Царско Височество г. С. Тън-
чилевъ, флигель адютантътъ майоръ Добнеръ
и личния на Негово Царско Височество док-
торъ г. Икаловичъ, които по възкачването на
Еленинъ-връхъ се показаха, че имъ липсуватъ
ковета за подобни пътешествия, Господарътъ
благоволи да ги върне въ столицата на кога
по шессето за Дунница.

Излязътъ за Самоковъ отъ манастиря върви
пай-пайрѣдъ по долината на р. Рила, а постъ
се възвива на лѣво по планината съ гости
зигъ-заги и стъжива на равнина на Сухо-Езеро,
което е близо до водораздѣла. Това постѣдно-
то езеро заслужено носи своето име, защото
се случва да изчезва по извѣга моменталино, т.
е. исъхва. Братията на мънастиря увѣряватъ,
че то има подземенъ ходъ, прѣминува прѣзъ
една планина и тече въ друга рѣка. И дѣй-
ствително, то не истича отъ никѫдъ, а напро-

тивъ. въ него се втичатъ двѣ-три малки рѣ-
чки. Сега то бѣшѣ па спаданіе, можеше да
има дѣлбочина пай-много до десетъ метра (иѣ-
маше оная тѣмна зеленица, каквото имать дру-
гитъ езера на Искръ, на Марица и Бистрица),
но околността му свидѣтелствуваше, че то е
надминувало и 40 метра. На длѣжина е до
400 метра, а на ширина 300. Тукъ до не-
говитъ брѣгове, Н. Ц. Височество обѣдва подъ
кичестите елхи.

По-нататъкъ е мѣстността *Кобилино Бра-
нище*, гдѣто е водораздѣлътъ за Дунава и за
Егейско моро. Мѣстността между Сухо-езеро и
Кобилино-бранище е равнина. На лѣво е вър-
хътъ *Попова шапка*, който заявява своите
приимущество съ една продѣлговата тжема сиѣгъ,
а на дѣсно е богато едно усои, дѣрвите на
което сѫ отъ мора, брѣза и клѣка. Мората е,
казватъ, най-твърдото дѣрво, прилича на бори-
ката, но съ по-деликатата кора. Клѣката е гра-
ници на дѣрветата по Родопитѣ и Рила (въ
Стара-планина и на Витоша я нѣма), т. е. по-
слѣ ия, друго дѣрво нѣма по-на високо. Тя
расте не нагорѣ като другитѣ дѣрвета, но се
влѣче по земята, за това се нарича и *клѣка*
— отъ клѣканіе. Тя е гѣвика като каучукъ
и расте така па гжесто, щото и малката птица
— орѣнико не би и пробилъ. И ти има своята
служба въ царството на природата. Дивитъ
кози, които ни вѣлкъ е въ състояние да ъде,
ни човѣкъ да убива — съ твърдѣ рѣдки ис-
ключenia — малкитѣ имъ ереица сѫ плѣшка
на тукалинитѣ пѣсти орли. За да запазятъ свои-

тѣ рожби, тѣ се козятъ подъ кафезообразнитѣ
клонове на клѣката, гдѣто хищната птица е слаба.

III.

По въздушно пространство, растоянието отъ
Рилския мѣнастиръ до Самоковъ не е повече
отъ 4 — 5 часа, но за хора, които вървѣтъ по
крака или съ коне, това пространство парастъ-
ва на 8 — 9 часа. Пѣтътъ е пай-жестокъ, ка-
то се прѣхвърли бюлото и се захване скуща-
нието къмъ сѣверъ кѫдѣ Самоковъ. Той е тѣ-
на-крива пѣтека послана съ гранитни камаци,
не за хора и за коне, а за кози.

Отъ Рилския мѣнастиръ, чакъ въ Сърбско
село, пай-ближното до планината, въ коритото
на Черния Искръ, се срѣща питомна почва,
върху която да се жълтѣятъ ниви. Питомца каз-
ваме, но относително, защото широкий напрѣтъ,
който е доказателство на сурова природа, изо-
билствува около това село. На край селото бѣ-
ше излѣзло всичкото население съ празнични
дрѣхи, което съ урса посрѣдница Господаря. Н.
Ц. Височество си спомене шапката да благо-
дари, по посрѣдничачитѣ едва ли можеха да го
познаятъ, тѣй като цивилнитѣ му дрѣхи, гру-
битетъ му планински обуща и английската му
шапка, пищо княжеско пѣмаха отгорѣ си. Отъ
тукъ за Самоковъ пѣтътъ е вече равенъ по
Искара, ето защо Негово Царско Височество
остави конетѣ и сѣдна въ кола.

Както извѣстихме вече, въ Самоковъ насе-
ленietо бѣше приготвило такава срѣща на Н.
Ц. Височество, като че той парочно да ги бѣ-

ше известиъл, че за града имъ иде. Цѣлий градъ бѣше излѣзъл на края, арки, букети и слова се приготвляваха. Н. Ц. Височество, който никакъ не желаше да се явява официално съ горѣописания костюмъ, нѣмаше що да стори принуди се да отговаря на всички приѣтствия. Напротивъ, Господарътъ, за когото населението знаеше, че слизъ отъ едни планини и отива да се качи на други, още повече симпатии възбуждаше въ населението, макаръ и да бѣше съ царвули. До срѣдъ пощъ квартираната му бѣше блокирана съ пародъ. Послѣ вечеря, при всичко че на другия денъ трѣбвало да се става на два часа, заранъта и се върви на Мусаллата, Негово Царско Височество благоволи да се расходи изъ града пощпо врѣме, самъ, придруженъ само отъ прѣдѣдателя на Народното събрание и отъ окой началикъ. Голяма тѣлна мѫже и жени се пустинаха да ги придружаватъ изъ улицитѣ, които го акламираха на всѣка стъпка.

Тукъ съмъ длѣженъ да кажа, че Н. Ц. Височество спа само нѣколко часа, той самъ буди своята свита. Тая постѣдната кампана отъ изтуваніе до самоковъ, малко ѝ бѣха 3—4 часа сънъ, успа се на заранъта. Но Господарътъ излѣзълъ на балкона отъ своята квартира, сърдъ нѣколко сърдити заловѣди, събраха се всички сънженчественици, които нѣха прѣзъ дения да се качатъ на Мусалла. Свитата на Господаря за постѣдната тая мѣстност бѣше твърдѣ малка, нѣмаше яко много любители. Всичко за всичко бѣха 20—25 души, въ

това число водачитѣ, слугите и жандармитѣ. Излизанието отъ града, на коне, стана часа въ $3 \frac{1}{2}$. Когато се пукна вече зората, Н. Ц. Височество пагази въ краищата на гората. За Мусаллата имаше 2—3 пажти, по се прѣдоночете оия, който възлиза по коритото на р. Бистрица чакъ до изворитѣ ѹ. Всички горѣха отъ желание да се сѫмне; защото се изтуваше въ неизвѣстна и любопитна мѣстност, а нищо не можеше да се види. На разсѫждаване, една продѣловата тѣсма мѫгла по пажти къмъ голите върхове на Мусалла, която загрижи Н. Ц. Височество, защото въ такъвъ случай, въ мѫгливо врѣме, кацването на Мусалла е не само безплодно, но и врѣдно. Съ изгрѣванието на слънцето обаче, хоризонтътъ се накъ очисти и ние продѣлжавахме своя пажтъ.

Пажтътъ край Бистрица е добръ и равенъ, а мѣстността — за мѣстността не иска и дума, че е красива. Коритото на рѣката е покрито съ всѣкакви дървета, а отъ двѣтѣ страни сѫ високи камени рѣтове, ребра и крака на Мусаллата. Когато се сѫмна вече, често се забѣлѣжваха по пажти насъкоро прѣобърнати и извадени отъ мѣстата си голями камаци до 30—40 оки, които бѣха до половина закопани въ земята. Това се виждане странно, въ тая отдалечена долина отъ населението, пораждане се въироство: коя е тая грижлива рѣка, която е така рано подранила да чисти пажти? Водачитѣ обясниха, че тая шестия е мечешка. Мечкитѣ прѣвръзали камацитѣ да търсятъ мрави и тѣхнитѣ яйца.

Пътът от Самоковъ до Мусалла е 6—7 часа. За $3\frac{1}{2}$ часа, Н. Ц. В. достигна благополучно до първото езеро на р. Бистрица, дълго около 500 метра и заобиколено отъ всичка страна, осъмъкъ исхода му, съ каменливи върхове. Това първо езеро — да присъствуваш при такава масса вода на подобна височина — може ли да бъде външност, че не е очарователно съ своята тъмно-зедена повърхност? Но понеже до върха имаше още нѣколко подобни езера — всичките сѫ седемъ, които съставляватъ р. Бистрица — много по-романтически, ние оставихме първото и продължавахме пътя си.

Пътът до тукъ слава Богу, т. е. до първото езеро; но за по-нагорѣ, не само че нѣма слѣда отъ пътъ, но се чудяхме още възможно ли е да се закръни човекъ съ два крака на тия грамадни камаци, които стърчеха напрѣдъни? Съ конетъ, съ дългитъ налта, мушами и други потребности, неволно трѣбваше да се прости всѣки, защото нѣколко крачки на нагорѣ, и на човекъ ставаше тѣжка и тютюневата кутия Н. Ц. В., въоружи се само съ единъ револверъ и съ една голѣма тояга въ ръцѣ. Такъ по следната, които на единъ си край има остро желѣзо, а на другия — кука, много помагаше въ катерението. Съ острото се подпираще въ земята, а съ куката можеше да се залози за нѣкое дърво или камакъ. Тукъ, понеже пътът ни бѣ исклучително каменливъ, само куката можеше да помогне. Хлѣбътъ, който идеше подиръ, то изманише още, но съ надежда, че скоро ще да стигне, не се чака. Бързане

Господарътъ, защото заранѣ се пай-добрѣ вижда отъ високите върхове.

Почна се качването. Прѣставете си, че 2 часа пътъ имахме още до върха, който исклучително отъ камаци се състои. А Мусаллата, назбена, като грѣбенъ, съ сѫщите камаци, подава се задъ рѣклини и скали, като млада булка, около която се врътятъ по два-три орли, заклѣтите врагове на малките яренца. Близо, близо се вижда, да прѣсегнатъ и ѝ понишатъ чолото. До първия върхъ до второто езеро, който съща ли има 500 м., на 5 мѣста се съща да се почива. Горѣщицата не бѣше голѣма, 17 гр. цедъ, но потъ като роса канеше. Благодарение, че прѣзъ всѣки половинъ чашъ нови езера и нови картини се откриваха напрѣдъ, съ които се мамѣха пътниците да прѣстѫнатъ. Второто езеро, на което искохихме, отъ почить и уважение къмъ неговата божественостъ, както се выражаваше Н. Ц. В., трѣбваше да изгубимъ на единъ отъ брѣговете му 15—20 минути. И неговата дължина не е по-малка отъ 400—500 метра, по и водата му и околната му природа различаваше отъ по-първото. Дълбоко кой знае колко, то бѣше до толкова бистро и кристално, щото на 7—8 метра се виждаха долу камацитѣ. Всичките върхове на около му сѫ камакъ, отъ когото се излѣска неговата вода. Глѣдай, глѣдай да се не наситишъ. Миозина, зада се зализашъ съ него, единъ искаха да се кийнатъ, втори ѻ замѣрваха съ камади, трети, зарадени отъ уморяване падаха около му да гълтатъ божествената му вода; но Н. Ц. В.

забравяне многото пиеене, което може да до-
кара опасност. Единъ старъ жандармъ —
той бъше единственъ въ свитата — който пра-
вилъ пандурлукъ на Рилс. мънастиръ 25 г. и
който отъ освобождението съ жандармъ е билъ
по туканината граница, 60 годиненъ, по пър-
гавъ като коза, бъше се нацидиъ между двѣ
капари съ очиъ надолу и така опъване тъмно-
зелената вода, щото на единъ метръ окръж-
ностъ въ езерото ставаше смърчъ. — „Майке,
40 години съмъ го ниль, а бъли косми пъмамъ
онче на главата си“, бъше отговорът на жан-
дарма, когато му казаха, че Господарътъ не
позволява да се пие много вода. На напрѣдъ
къмъ обѣтования върхъ се простира друго ед-
но сѣдло, — така наричатъ вглжнатите рж-
тове — сивите камаци па което стърчеха като
полици.

Тъкмо що потъглихме, ето двѣ кози, па о-
коло 8—900 метра па растояние въ скалите
на иасрѣниния върхъ, скачатъ като дяволи, па
не взематъ онце дирекция. Тѣ се глѣдаха мно-
го добре, защото бѣха па една прѣсна сиѣгъ.
Мнозина отиравиха къмъ тѣхъ иушките, па Н.
Ц. В. не позволи. Вмѣсто пушка, Господарътъ
взе бинокла да глѣда чудните тия животни, за-
щото и да се стрѣляне, невъзможно бѣ да се
ударятъ. Тѣ бѣгаха отъ насъ, отъ единъ ки-
лометръ мѣсто па подушили. Като изминаха вече,
гръмна имъ се единъ нѣть. Можно бѣше да се
распознае, като прибвалиха ржливата, дали
оръль хвърчи, или животно бѣга. Така бѣзо-
лѣхаха.

Но ето ни вече па пай-горието езеро, най-
гордото между всички, въ което се оглѣдва бал-
канската царица *Мусалла* и кичи своите гж-
ди. Тя е 3,000 м. близо висока, а езерото е
подъ нея 350—400 метра. Какъ да се не гор-
дѣе и то съ своята 50 метрова дълбочина, кога-
то то е послѣдната вода, отъ него по-нагорѣ
едно кйораво изворче пъма? Въ него се кѫ-
нятъ гордѣливите орли, тукъ слазятъ зарань
рано всичките околни диви кози отъ своите
насбница и пиятъ лѣдената му вода. Отъ при-
хождането на тия послѣдните, много пжтечки
сѫ се образували паоколо. И то е съ камаци
забикодено, чо едната му страна е прѣсна сиѣгъ
отъ вѣкове. Отъ нея се то мие и прѣѣжджа,
т. е. заразява се въ нечистотни! Турците го
наричали „Бузлу-Гъоль“, защото прѣзвъ година-
та само два мѣсеца бивадо безъ лѣдъ.

Когато Н. Ц. В. достигна па това езеро, то
въ рѣдовете па свитата му владѣнение иѣла а-
пархия. Никакъвъ рѣдъ и старшинство не сѫ-
ществуваха. Всѣки взель една посока, па се
бие съ себе си безъ да ноглѣда па около си.
Който стигаше до езерото, слуга, жандармъ или
секретарь, падаше па гърба си, като параненъ,
безъ да го е грижа да ли Господарътъ е стиг-
налъ и сѣдвалъ. Когато пристигна Н. Ц. В. и
той се търколи па земята безъ да се разсырди,
че слугите по-напредъ завзели позиция. Частьъ
бѣше 10, а хлѣбътъ пъмаше онце. Налѣгна
гладъ, ама какъвъ? Като, че отъ три дена не
ѣхме яли. Пъмаше да срѣбнемъ и по една ра-
кийца. Налихме се отъ лѣденото езеро, но то

увеличаваше глада. Стари жандармъ Христо Марковъ, не бъше вчерашенъ човѣкъ. Въ една червена кирлива кърпица бъше сколасаль да вземе едно парче хлѣбъ, когото ние подушихме, надна се на нѣколко души по една-две хапки, черъ ржено хлѣбъ. Като ни съглѣда Н. Ц. В., че джфчимъ, обрпа сериозно внимание на това обстоятелство и ни запита отъ гдѣ сме взели хлѣбъ. Посочихме му жандарима. — „Нека г. жандармътъ даде и Мене малко хлѣбъ“, каза Н. Ц. В. и господинъ жандар., безъ да си сѣмъ камакътъ, подаде на Господаря 2—3 хапки отъ своето ржено коматче. — „Вкусенъ хлѣбъ“, каза Н. Ц. В., като глѣдане въ трѣвата да ли има надали трохи.

4—5⁽⁰⁾ метра ни оставаха до върха, както казахме, по това място бъше най-стръмното. Тукъ Мусаллата, отъ къмъ езерото, т. е. отъ къмъ южна страна, е вглѫбната и въ видъ на крѣпост обикаля езерото отъ чистъ камакъ и спѣгъ. Появиха се двѣ мѣтина: да ли по камаците да излѣземъ, или по сиѣга, гдѣто изтувилието се виждаше по-годно. Гласъ тута и маха всичките на равна степенъ. Като свѣршеше Н. Ц. В., жандар. или нѣкой слуга зеваше думата. Н. Ц. В. каза, че по сиѣга ще бѫде най-трудно да се качимъ, защото единъ, че повече надание ще да има, а второ, че отражението на слънчевите луци ще бѫде петърнико. При това мѣтина на Господаря се съедини и жандармътъ, и въпросътъ бѣ решенъ по камаците да излѣземъ. Петъ крачки на горѣ и почивка се трѣбваше. Но едно врѣме бѣхме

се пръснали едни долу, други по-горѣ, който гдѣто се попадналъ, по опасността ни принуди да се туримъ въ порядъкъ, защото, които бѣха по-горѣ, отъ стживието имъ се къртиха камаци по 500 оки и съ грѣмъ и трѣсъкъ се спущаха къмъ опия, когто държаха допинътъ линии. На тая стрѣмница камаци отъ по 1000 оки така безосновно стояха, щото едно стживание отгорѣ имъ, туряше ги въ движение. Нѣма съмѣни, че изтувилието, ставаше тута на четири крака, ако е възможно така да се выражимъ. Отъ камакъ на камакъ, трѣбваше да се скача. Едно малко невнимание, едно изгубване на равновѣсното, едно подхлѣзване; рискуване човѣкъ да си строни ребрата или глашата на остритъ скали.

Най-послѣ свѣрши се наказанието, стжни на крака на равна земя, и на мека трѣба Трѣбва да кажемъ, че Мусаллата отъ къмъ Южната страна, т. е. отъ къмъ турско, макаръ пакъ гола, е покрита съ поляна. Тая чьрта между голата растителност и камениното царство, е много строго опрѣд лена, върви по самия грѣбенъ, не грѣши на милиметръ. Дълго врѣме, при дъ величието на картината, която се откриваше на четири страни, Н. Ц. Височество и свитата му забравиха трудностите и глада. Човѣкъ неволно се чувствува тута, че е окръженъ съ величественост, гордъ се, че глѣда на България отъ най-високия отечественъ върхъ, който въ течението на вѣковетъ е билъ достояние най-много на десетина-двойсетъ души. Никъмъ е матко очарование да глѣда човѣкъ отъ

единъ пътъ: България, Тракия и Македония, да вижда Стара-Планина, Сръдия-Гора, Витоша, Рила, Мургаша и цѣлата верига на широкоплъщеститѣ Родопи? Всички точки и прѣдмѣти, които описахме, че се глѣдатъ отъ Еленинъ върхъ, отъ Мусаллата се виждатъ петъ пъти повече. Демиръ-Капия, съ своя перамидообразенъ върхъ, която отъ Рила само се подаваше, сега е напрѣдъ и, прѣзъ една долина, съ пунтика да сѣ хвърли, куриумътъ ще да надне въ друга земя. Задъ пея е Иригъ-Перинъ, която се вижда цѣла вече. Вижда се и Разложко съ около десетина села, които се различаватъ по иѣкои бѣли здания и по дима изъ коминитѣ. Градътъ София не можеше да се види, но Корубааларъ личиха отъ къмъ югъ, токо въ подножието на Мусаллата е источниците на р. Марица. Двѣ езера, едно до друго се синѣятъ между двѣ рѣчки. Растоянието — въздушно между источниците на рѣкитѣ: Марица, Бѣля Искъръ, Бистрица и Ибаръ, не е повече отъ 4—5 квадратни километра около Мусаллата.

Южната ѝ частъ, макаръ и да е покрита съ трѣва, но тая трѣва е твърдъ и ниска. На самия върхъ сибѫнитѣ прѣсни, за удивление бѣха покрити съ единъ червенъ прахъ, но само на върха и само отгорѣ на сибѫга на единъ прѣстъ дебѣлина. Отдолу, сибѫтъ си е пакъ бѣль. Това бѣрна вниманието на Господари, който каза, че тая червенина е или козмически прахъ, или илько слѣди отъ прѣминуванието на иѣкой метеоръ по тия височини. Н. Ц. Височество събра отъ този прахъ една кхрина. Дор-

дѣто стоехме на върха, отъ минута на минута се явяваха вихрушки, придвижени съ глухъ шумъ, а трѣвата плющеще по земята. По причинѣ на иѣмание вода, всѣки бѣше си взелъ по една топка сибѫтъ и смучеше отъ него. Да ли отъ много уморяване, или отъ гладъ, по дрѣмка и ушиния налѣгнаха всичкитѣ присъствующи. Не правеше исключения и Н. Ц. Височество, който бѣше съдиалъ между двѣ скали на самия грѣбенъ, съ обѣсени крака и тамъ си бѣше заспалъ. Стари жандармъ казваше, дорѣ се не хаше малко, страхъ го е за слизане, да не би да остане иѣкой. Кждѣ пладиѣ, по нашитѣ дери се показаха трима души, двама конвойци и единъ митнички стражарь. Биноклитѣ се насочиха къмъ тѣхъ и великото откритие стана: иносѣтъ бутилки въ рѣцѣтѣ си и една бохча! На всичкитѣ свѣтинахъ очитѣ. Още отъ далечъ ги иосрѣщаха и разграбиха едно друго. Единъ чупи хлѣба, други падува бутилката, трети протестира и пр., цѣлъ безпорѣдъкъ. Н. Ц. Височество, който сибѫше на страна, стана нужда да се сѣбуди, за да тури рѣдъ и отстрани плячката, защото бутилкитѣ бѣхъ само четири, а хлѣбоветѣ два и пицо повече, соль за топене прѣмаше даже. Съдна Господарътъ весель на зелената морава на самия върхъ, а свитата му на около. Н. Ц. Височество расчущиране хлѣбоветѣ и даваше всѣкому, а отъ бутилкитѣ, ионеже прѣмаше чашци, пиеше се на рѣдъ, като на селска свадба. Сухъ хлѣбъ съмъ и вино, по закуската бѣше толкова вкусна и възбудителна, щото всѣкакво ушиние и съпъ

исчезнаха, всички заговориха отведиже, ако Мусаллата бъше още толкова висока, готови бъх да върватъ.

Измърванието, което се направи на Мусаллата съ помощта на барометра, показваше височина надъ морето 2,900 метра. Въ единъ часа, Н. Ц. Височество благоволи да се върне по еждия пътъ. Слизанието до първото езеро, което на отиване трае $2\frac{1}{2}$ – 3 часа, на слизащие се взе за $1\frac{1}{2}$ часть. Вечеръта Господаръ замъркна въ с. Радуилъ, на Марица, гдѣто го чакаха кола за станцията. Пътът минува прѣзъ Чамъ-Кория, чудесенъ единъ лѣсъ, който държи около 2 часа. Жителитѣ отъ селата: Радуилъ, Махала и Бания, които знаха вече, отъ кѫдѣ се връща Н. Ц. Височество, трунаха се по улиците съ цвѣти. Стари баби и жени се винуваха да щелуватъ на Н. Ц. Височество рѣка. Въ Радуилъ Господаръ благоволи да посѣти желѣзните модани, като разправяше на тѣхните притѣжатели, че той разбира на тоя занаятъ всичките тѣнкости. Разстоянието отъ Мусалла до станцията Бания е около 8 – 9 часа и отъ Самоковъ до Мусалла 6, излиза, че тоя денъ Господаръ на конъ и по крака взе 15 часа мѣсто. Същия денъ, часовът на 12 прѣзъ пощата, Н. Ц. Височество влѣзе въ столицата съ особенъ тренъ.

IV.

Послѣ окопоститѣ на този исторически мънастиръ, послѣ краткиятѣ описание, които да дохие за планините Еленин-връхъ и Мусал-

лата, отъ само себе си се разбира, че трѣбва да кажемъ и нѣколко думи за самия мънастиръ. Но нашите свѣдѣния ще бѫдѣтъ съвсѣмъ оскудни, защото макаръ и да прѣстоихме въ мънастиря 4 – 5 дена, не ни остана врѣме да разглѣдаме нищо специално. Негово Ц. Височество, който познава Рилския мънастиръ отъ миналата година, той пѣтъ малко се спрѣ да го изучва. Нощно врѣме само се връщаше въ него за спане, а деня, отъ заранѣ до вечеръ ходеше по планините. А за да се напише нѣщо подробно за мънастиря, за неговото минало и настояще, за стариините му и библиотеката му, за славните му защитници, български и сърбски царйове и турски Султани и паши, дори до Коневиценските единоврѣменини бѣдникчи: за нападенията, които е прѣтърпялъ отъ кърджалии и арияту; колко пѫти е изгорялъ; кои сѫ биле по-известните поклонници гости: какво е било числото на братията; кога се е то най-много увѣличило и кога е починало да пада; кои отъ игуменитетѣ сѫ се отличили най-много съ своята дѣятелност и строгъ аскитически животъ; неговото влияние на България и пр. и пр., всичко това сѫ прѣдмети и въпроси, за които се трѣбва и врѣме и извѣстно знание. Тукъ, което ще да раскажемъ на читателитѣ, ще бѫде нѣщо като крадишикомъ чуто и видѣно. Ако не кажемъ нѣкое ново открытие, то ще да повторимъ ионе казаното вече. Освѣтъ това, считаме го още за дѣлъ, да спомѣнемъ нѣщо за тая святыни ограда, която е назила толкове вѣкове, тукъ въ тиесъ доли-

ни и въ свояте стъни, Българската въра, народност и съзнание.

Зданието на Рилския мънастир се намира на вътре въ планината 4—5 часа от селото Рила, отъ гдѣто се захващатъ вече полите на Рила. Пътът до самото здание не напушта рѣката Рила, която гази на и бъколко места. Мъстността е ужасна, и отъ двѣтъ страли на коритото се издигатъ стръмни върхове, съ кои свободно се отива чакъ до самия мънастиръ. Пътът, по всѣка въроятност, е нарирен по настояванието на мънастирското братство. На много места, далечь отъ мънастири, по най-забестите скали, стърчатъ гордѣливо дървени кръстове, съществуващието на които може да бѫде отъ турско време още. Тѣ сѫ се търгѣли отъ господствующето имѣме и правителство, защото тукъ турски кракъ не е стживалъ твърдѣ. Самия мънастиръ, който притежава ферманитѣ на и бъколко Султани, за които по-долу ще да сномѣнемъ, и за турците е съставлявалъ известна святиня и авторитетъ. Освѣтиъ това, въ турско време святите старци не сѫ се упновавали само на молитва, а сѫ държали въ мънастирската мѣстностъ, по пътица и по скитове, около 40—50 души отъ краката до збйтѣ въоружени наандури, съ избрани лути юнаци, които не сѫ си поплювали на рѣката.

Мънастирътъ се намира на дълния брѣгъ на р. Рила, обирнатъ срѣди пладия, цѣлъ день го нече почти сѣдице. Това обстоятелство е твърдѣ важно тукъ въ срѣдѣ планината, при тази настојнина влага. Тая може да бѫде и причини-

ната, че въ селата Рила и Настра, които сѫ по-долу отъ мънастиря, т. е. по-къмъ похето, на 10—20 души има по единъ съ гуша, когато въ мънастиря подобно нѣщо се не забѣлѣжва, всички живущи въ него сѫ здрави. Зданието е величествено. Величествено казваме, въ българска смисъль, защото колкото називаме България, до сега подобно здание не е имало на друго място въ България, нито мънастиръ, нито черква, нито пакъ правителственъ конакъ, джамия, Караванъ-Сарай, Куршумъ-ханъ и пр. до 1879 г. То е каменно, четвърожгълно съ всички стъни, въ видъ на стара крѣпостъ съ ирозорци и мжгали, места за дебелитѣ ниши на пета. Тия послѣднитѣ, мжгалитѣ, ги има и въ мазитѣ и въ ветороднитѣ места, признания, че тогавашната архитектура се е съобразявала и съ времената, понятията и нуждите. Отъ вътре въ двора, по край тие високи стъни има четири рѣда стани, четири етажа, съ клошкове за старо-чорбаджийски моабети и съ широки приемни стани, въ които се забравяли кярове, кахари и ядове тогавашнитѣ еснафи, които сѫ събрали на това място отъ четиритѣ крайща на Българско. Тие стани за гости и за братията сѫ на брой около 300, освѣтиъ разнитѣ маази, материници, трапезарии и пр., нарѣдени съ номери, като въ хотелъ и доста чисти безъ обикновенитѣ въ всѣко публично здание въ България пасекоми, съ всичкитѣ за спане принадлежности. Много отъ по-първигъ стани и клошкове сѫ донескараны относѣтъ отъ разни поклонници, имената на които стоятъ още, че еди-

кой си чоргаджия, градоначалник или майсторъ за „спаси душу свою“, направи това. Въ една голъма стая, въ киошето отъ къмъ мънастирските воденици, съ украсени стъни и таванъ, по тогавашния стилъ, въ стъната стои още загиналът помяникъ на около 20—30 души Коноприенски знаменитости, отъ 1838 г., ако се не лъжемъ, гдѣто со казва, че тѣ иждивили за тая стая Между другитѣ, стои и името на Любенъ Каравеловъ, дѣдата на нашия списателъ, Л. Каравелова, изв. стния дѣдо Любенъ въ повѣстъта: *Българинъ въ старо време*.

Зданието е още здраво и красиво съ мраморни колони. Въ всѣки етажъ прѣдъ стантѣ има широки коридори, които съединяватъ всичката окръжностъ, съ искключение на источната страна. Наъ-долният етажъ се състои отъ маази за вино, за сирене и масло, за риба, масло и хайверъ, за зелие, пинеръ и други провизии, които се държатъ отъ братията въ най-голъма чистота. Особено зелието! То е дръбна работка, не е отъ важните артикули, но си чили да се сномѣне: никакъ истиински българинъ, съ националнѣ вкусъ, нѣма да се откаже да прочете за него тие два-три рѣдовци. Въ края на мъсецъ Юлий бѣше, а това зелие още си държеше дреджето по всичките линии. Жълто като смина, кисело и крѣхко, съ хубава миризма, парчовано въ пията, полто съ масло, посипано съ червенъ пинеръ, и изнесено подъ пѣкъ дѣбъла съника, край пюминицата рѣка, съ половинъ ока мънастирска ракийца. — това е везирски кефъ, или европейски некиукъ. Но го разбира и му

се радва само онъ, който може да съдне съ подгънати крака на рогоска, който отъ малъкъ е ълъ пипера съ дървена лъжица, вмѣсто кафе съ млѣко, а зедена чорба съ накълканъ лукъ — вмѣсто супа. Догдѣто трая прѣбиванието въ мънастиря на Господаря, икои момчи отъ свитата му, не се явиха два-три пъти на массата за юдени. Казаха имъ, че сѫ биле болни. Но като се направи справка въ подробности, излязе на яве, че тъхна милост се затворили въ една килия, запрѣжли ржави, насядали на колело и се сражаватъ съ една зелка, голъма като турска чалма и парчана и поляна по ка-дугерски, единъ саханъ кисели пинерки, една голъма гарафа прѣварена ракия и други още артикули отъ магерницата на братията, които нико мъжническо не заключаватъ въ себе си. За да се запази тая национална гозба до мъсецъ Юлий въ всичкото си величие, причините сѫ: първо, водата и климата; второ, чистотата и удобството на магазинъ; и трето, начинътъ на приготовлението, за което има специални братия, съ 40 годишна практика. Бъчевитъ сѫ твърдъ голъми. Най-отдолу туриятъ най-голимъ зелки цѣли. После въидатъ други рѣдове зелки, само цѣннати отгорѣ, а наз-на върха разрѣзани на четири, така щото, вта вапието върви на степени.

Рилски мънастиръ е основанъ, спорѣдъ житиетата, твърдѣ отдавна. Неговия главенъ виновникъ е билъ пустинякъ Св. Иванъ Рилски, родомъ отъ село Скрино, който се е скрилъ въ тие долини около 930 г., въ

връме на царствуванието на нашия царь Петра, синъ на Симеона. Мѣстото, или скалата, гдѣто е той живѣлъ и до сега сѫществува малъкъ мънастирецъ, близо до голѣмия, отгорна страна до рѣката Въ 1335 г. мънастиръ е билъ възобновенъ по-раскошно отъ пѣкого си знаменитъ сърбски болгаринъ на име Хлера, коѣто направилъ зданието каменно, остаткитъ на които слѣдъ толкова бури още се виждатъ въ така нарѣчената мънастирска кула, вхѣдрѣ въ двора, до черквата, гдѣто е камбанарията, тѣмницаата на лудитѣ и безчинните братия. Зданието е отъ солиднитѣ, съ извѣстенъ и срѣдневѣковенъ стилъ и гордостъ, даже може да се каже тукъ на това място. Отъ кѣмъ южна страна, много на високо, въ каменината стѣна, се чете тоя надпись, изрѣзанъ отъ широки тухли:

При дѣржавѣ Господна превысокаго Стопана Душана краля съзида си пиргъ (кула) Господинъ протосевастъ Хрель съ трудомъ великомъ и ексодомъ Святому Оцу Іонину и Матеръ Божіи нарицаемъ Осъновица въ лѣто 6843 И. Е. (1335 година).

Вижда се работата, че този протосевастъ Хрель, се е отказалъ отъ мириенския животъ и отъ своето свѣтско величие, което не е било нито рѣдкостъ и всичкото си богатство е посвѣтилъ на мънастиря. Той умѣръ тука, гробътъ му е въ основата на черквата. Послѣ това Хрелово възобновление, Рилскиятъ мънастиръ е обръналъ вниманието на българските царіи-ве, които сѫ го онѣстливили и съ Хрисовулъ

въ 1379 год., отъ Шишмана. Въ врѣме на нашествието на турцитѣ, нѣма съмиѣние, че мънастиръ е запустялъ. Мощите на Св. Ивана биле отнесени въ София, отъ тамъ въ Унгария, послѣ въ Търново и отъ Търново пакъ върнати въ мънастиря съ ферманъ отъ Султанъ Мурата, който владѣялъ вече Търново. Послѣдниятъ билъ прѣдуманъ да стори това отъ благочестивата царица Клара Мария, джщеря на деспотъ Георгия, а послѣ ханѣмка на Мурата. Прѣнасанието станало въ 1450 година съ голѣмо тѣржество. Цѣли нощи на рѣдъ се служиха литургия въ мънастиря, говори прѣданието. Въ 1780 год., мънастиръ билъ нападнатъ отъ гали арияту, които го изгориди до основата му, освѣтилъ кулата на Хрела. Поправили го, но въ 1833 година пакъ изгорѣлъ отъ само себе си. Майсторътъ, архитектътъ, или инженерътъ е билъ пѣкой си *уста Марко* (уста Павелъ е майсторътъ на черквата само, родомъ отъ село Кримицъ), името на който е издѣлбано въ стѣната съ дрѣбни отъ керемиди буквици, най-отгорѣ. Нѣма съмиѣние, че тоя уста Марко или Павелъ е билъ безкниженъ човѣкъ. Но дѣлънитѣ наши специалисти и контрактчии архитекти, трѣбва да му полѣятъ вода. Ако таково здание се бѣ надѣлало на тѣхниятѣ рѣжи днесъ, първо, че щѣши да излѣти за милиони; а второ, че подиръ три години итѣше да се пукни посрѣдъ. Но що говоримъ? Днесъ да се заправи подобно здание, дорѣдѣто стане само тѣргъ, ще се откраднатъ 5 милиона гроша, а дорѣдѣто се свирши, хазната трѣбва да опу-

стъбе. То е невъзможно сега. Мънастирът има само две порти, нарѣчени Дунавиника и Самоковска, здрави и съ желъзо обковани, като на крѣсть. И сега тѣ се затварят и отварят въ опредѣлени часове, и сега ги пазят дежури.

Не по-малко е величественна и черковата, изградена въ 1834 г. Тя е покрита съ куриумъ, кунуванъ въ Австро-Унгария, послана е съ мраморъ и е заграфисана чудесно спорѣдъ понятията по-нова врѣме. Нейното, изграждане и на мънастирското здание сѫ траяли около 25 години по-вече отъ частни пожертвувания. Вътрѣ има изображени на стѣните въ цѣлъ размѣръ образи-те на много благочестиви християни, като: чорбаджи Вълкови отъ Иловидъ, Догановъ и Каравеловъ отъ Кончица и др. За чорбаджи Вълка е казано: *Филибешки градоначалникъ* (1846 година).

Жалито е, че въ мънастирия старците не държали никаква хроника, ако не за друго, то поне за игумите и за числото на поклонниците. Знаятъ нѣкои иѣщо, но и то по прѣдание. И самъ покойниятъ дѣдо Неофитъ не се е заинтересовалъ въ това. Отъ писмените и склоницките мънастирски документи, нѣма съмнѣние, че на първо място стои Хрисовулла на царъ Шиншмана даденъ на мънастирия въ 1379 г., когато този царь се нампраше въ София. Ние видѣхме този свидѣтелъ документъ, съ подписа на български царь. На бѣрза рѣка го разглѣдахме прѣзъ стъклото — защото е ту-рецъ по пречеве. Макаръ и да не сме вѣщи-

да го оцѣняваме, но до колкото разбираме и можемъ да имаме понятие, било за хартията, било за тогавашната писменост и пр., струва ни се, че този документъ не е оригиналъ, повечето бие да е отъ по-скорошнитѣ врѣмена. Като е посенъ въ Русия, твърдѣ е вѣроятно, че тамъ е задържанъ оригиналъ, а мънастирът си е взелъ само копие. Печатътъ царски, позлатенъ, е вѣренъ, но ширита на който е прикаченъ, отъ червена коприна, както и самия начинъ на вързванието, изглежда да сѫ нови. Документътъ обема още съ голѣми подробности всички мънастирски владения въ земи, населища, гори и рѣки. Колкото и да не познаваме икономическото положение на Шиншмановия вѣкъ, цѣнността на земята и понятията за собствеността, по тия подробности, пакъ чудни ни се виждатъ. Това е паше мѣжните разбира се, а на историците остава послѣдната сериозна дума. Други важни рѣжоници не сѫществуватъ въ мънастирската библиотека, съ искключение на нѣколко пергаментови книги.

Колкото за ферманитѣ на турскитѣ Султани, на брой около 35, които се съхраняватъ още отъ братията, много отъ тѣхъ въ копринени платове, тѣхната автентичност е неоспорима. Тѣ сѫ дадени въ разни врѣмена, отъ разни владѣтели на мънастирия, било да се не вземе бегликъ отъ мънастирски добитъкъ, било, че нѣкой мѣстенъ аенинъ посѣгналъ на нѣкое мънастирско право и пр. Между другитѣ, има два отъ Султанъ Селима, твърдѣ раскошни. Само турата захваща около 25—30 сантиметра мѣ-

сто, а между писмото е пашарено съ златни капки: Нѣма съмѣние, че тие фермани ще да обогатятъ, както историята на мънастира, така и оная на това врѣме. Обръщаме вниманието на историците и на Министерството.

Всѣкъ посѣтителъ на мънастира, ще да види една голѣма свѣщъ въ черквата на прозорица не запалена още, съ злато описана, вътенеке обкована, дълга около два аришина, а на тѣжина — до 15 оки отъ бѣлъ чистъ венецъ. Старцитъ — по прѣданіе разбира се — казватъ, че тая свѣщъ е подарена отъ Султанъ Мурата. Когато той се намиралъ въ лагера си около Дупница въроятио като е отивалъ за Косово поле, защото отъ Пловдивъ тръгна, а прѣзъ Самоковъ мина — игуминтъ съ още нѣколко братия отишле депутатия да му изявятъ своята покорностъ и му се поклонятъ. Въ знакъ на благоволѣніе, всесилни завоевателъ имъ подариъ тая свѣщъ; която наистина прилича да е Султанска. Честъ на братията, които сѫ я запазили до сега незапалена още.

Въ късо, нашето впечатление и мнѣніе за тоя мънастиръ е такова, що той заслужва да биде посѣтенъ и виденъ отъ всѣкиго българинъ. Неговата заслуга на българския народъ е грамадна, Святитѣ негови старци, които въ старо врѣме сѫ вълизали на 300—400 души, днесъ сѫ само 40—50, дѣйствително сѫ биле свати. Когато тѣ служиха тържествената литургия по поканата на Негово Царско Височество, тѣ бѣто присъствува и пишува тие рѣдове: когато тѣ ивѣтъ и удрятъ чело по мраморни-

тѣ плочи, на пачь, въ днѣшното врѣме, когато сме деморализирани съ стотина нови иден и идейки, тѣ произвѣдоха страхопочитание и благоговѣніе. Какво е било прѣди стотина години, когато въ една кааза е имало по една скрипта черковица, когато на 10,000 души е имало единъ грамотенъ човѣкъ, когато понятията сѫ биле съвсѣмъ други — всѣки може да си представи. Братията отъ мънастира съ своето таксидиотство по селата, сѫ биле истински апостоли.

Негово Царско Височество испѣлни единъ священъ дѣлъ, като удостои тоя моментъ съ своеото присъствие.

София, 10 Августъ 1889 год.

3. С.

